

Historie dětské nefrologie v bývalém Československu a později v ČR sepsal za pomoci kolegů- pamětníků Jan Janda

Historie ošetřování dětí s onemocněními ledvin a vývodných močových cest souvisí stejně jako ostatní pediatrické subspecializace s vývojem celého oboru pediatrie, podobně jako tomu bylo v oboru interního lékařství. Koncem 40. a začátkem 50. let 20. století se v rámci základního oboru pediatrie začaly formovat skupiny pediátrů, kteří se podrobněji zabývali onemocněními jednotlivých systémů, vznikaly tedy subspecializace. Mezi ty patřila také dětská nefrologie. Stejně jako všude jinde ve světě byli tito pediátri v úzkém kontaktu s kolegy, kteří se zabývali stejnou subspecializací v rámci interny dospělých. Vzhledem k vývojovým aspektům a zvláštnostem dětského věku se rozvoj dětské a „dospělé“ nefrologie přece jen lišil, zvláště to bylo patrné v oblasti náhradní péče při akutním a chronickém selhání ledvin.

Počátky subspecializace pediatrické nefrologie v bývalém Československu se datují počátkem 50. let na I. dětské klinice prof. Švejcara v areálu pražského Karlova. Blízkým spolupracovníkem prof. Josefa Švejcara se stal doc. Emil Poláček, který se intenzivně zajímal o problematiku vodního a elektrolytového metabolismu u dětí. Vycházel přitom z prací amerických a britských fyziologů a pediátrů. V rámci tehdejšího Ústavu výzkumu dítěte se prováděly i experimenty s léčbou dehydratací, při kterých se samozřejmě vyskytovaly i závažné poruchy renálních funkcí. Těžké dehydratace s rozvratem vnitřního prostředí byly často provázeny akutním selháním ledvin (ASL) a tak Poláček na I. dětské klinice zavedl se spolupracovnicí MUDr. Jarmilou Milotovou a MUDr. Miroslavem Ortem léčbu peritoneální dialýzou u kojenců a batolat s diagnózou ASL. Byla to tehdy pionýrská metoda, pracoviště v té době patřilo mezi několik málo klinik v Evropě, kde se tato metoda užívala. Důvodem byl mimo jiné i fakt, že technika výkonu byla poměrně jednoduchá a nevyžadovala drahé přístrojové vybavení, výsledky léčby z kliniky byly dokonce publikovány i v zahraničním tisku. Ze sekundářů se Švejcarovy kliniky se dětskou nefrologií začala zabývat MUDr. Maryna Dibelková, MUDr. Jaroslava Tolarová a aspirantka MUDr. Ivana Reneltová, pracující později v IKEM v Krči. Na klinice se začaly provádět u dětí renální biopsie, které počal hodnotit tehdejší asistent Ústavu patologické anatomie MUDr. Josef Stejskal. První renální biopsii u 11 leté dívky ovšem provedl udělal docent a pozdější profesor Jan Brod 21.6.1961 v Krči, dívka byla pacientka dětského oddělení Thomayerovy nemocnice.

Na Houšťkově II. dětské klinice se dětskou nefrologií zabýval pozdější profesor MUDr. Jiří Švorc, který se svými spolupracovníky, např. Jiřím Duškem, zahájil rovněž v pionýrských podmínkách dialyzační léčbu u dětí.

Na IV. dětské klinice na Karlově se začala soustavně věnovat problematice onemocnění ledvin pozdější docentka MUDr. Libuše Hradcová, byla zaměřena především na nefro-urologickou problematiku, což bylo dáno tím, že její manžel byl vynikajícím urolog, který brzy pochopil zvláštnosti dětského věku a na své klinice vybudoval oddělení dětské urologie. Hradcová ale úzce spolupracovala i s nefrology – internisty (tehdejší Doc. Otto Schück) a tak vznikla řada zajímavých publikací o renálních funkcích. Hradcová se později přešla na pracoviště doškolovací kliniky v Krči, kde se u profesora Švejcara habilitovala. Byla také dlouholetou sekretářkou České nefrologické společnosti a tedy i styčnou osobou mezi pediatrickou a dospělou nefrologií, tak se dobře udržoval kontakt mezi nefrology- internisty a dětskými nefrology. V Krči později rozvíjel své aktivity i MUDr. Alexander Kolský, který dodnes pořádá pravidelná diskuzní soustředění dětských nefrologů na půdě IPVZ.

Po zrušení dětské nemocnice na Karlově se pediátri přestěhovali v roce 1971 do Motola, Prof. Poláček převzal vedení I. kliniky již dříve po odchodu prof. Švejcara na kliniku ILF do Krče. Poláček vedl ještě I. dětskou kliniku v Motole do nástupu nového přednosty prof. Kamila Kubáta v roce 1973. V nové motolské nemocnici bylo od počátku jedno oddělení rezervováno pro onemocnění ledvin a prof. Poláček pověřil nefrologickou problematikou Jana Jandu, který se později stal vedoucím tohoto oddělení. Během více než 30 let se zde vystřídala řada sekundářů, 4 kolegové se z dětské nefrologie později habilitovali (Jan Janda, Janusz Feber, Květa Bláhová, Tomáš Seeman). Pozdější docentka Květa Bláhová se již od 80. let zabývala systematicky onemocněním ledvin a močových cest u kojenců a batolat, habilitovala se později na problematiku hemolyticko-uremického syndromu. V roce 2007 proběhne 1 další habilitační řízení a jedno profesorské řízení, nadstavbovou kvalifikaci získala i řada sester dětského dialyzačního centra, které patří svým vybavením i „designem“ mezi nejlepší v Evropě. Motolské oddělení dětské nefrologie je největší jednotkou subspecializace v ČR poskytující komplexní péči včetně eliminační a transplantační léčby. Problematika dětské nefrologie je úzce provázána se subspecializací dětské urologie, kterou rozvíjeli v Praze na Karlově as. Helena Faflová a pak i v Motole pozdější docent Milan Krolupper.

I mimo Prahu se již v 60. letech objevily aktivity směřující k subspecializaci dětské nefrologie, v Hradci Králové to např. byla Dr. Jarmila Bělobrádková, aktivní členka tehdy založené European Society for Paediatric Nephrology. Bělobrádková sbírala u nás data o hemolyticko-uremickém syndromu, později se na tomto pracovišti věnovaly Zina Pellantová a Sylva Skálová. Hradecké pracoviště těžilo z dobré spolupráce se známým dětským urologem, pozdějším profesorem Stefanem. Na dětské klinice v Plzni se dětskou nefrologií systematicky zabýval pozdější docent Rudolf Slováček, jeho hlavním zájmem bylo vyšetřování mikroproteinů v moči.

Na brněnské dětské klinice se pracoviště dětské nefrologie začalo profilovat v 80. letech a stalo se po Praze druhým pediatrickým střediskem pro léčbu eliminačními metodami. Zdeněk Doležel se nejen habilitoval, ale byl jmenován profesorem pediatrie se zaměřením na dětskou nefrologii a jeho spolupracovníky se stali MUDr. Jiří Štarha a MUDr. Dana Dostálková. Na ostravské klinice IPVZ vzniklo pod vedením MUDr. Michala Hladíka třetí pediatrické centrum eliminačních metod, nefrologickou problematikou se zabývala i Dr. Tereza Šuláková a MUDr.

Tomáš Zaoral. Olomoucká klinika těžila z dobré spolupráce s místními urology (Doc. Anna Utíkalová), představitelem dětské nefrologie byl dlouhá léta MUDr. Zdeněk Zapletal, Stanislava Hanáková a později MUDr. Pavel Geier.

Důležitou roli při zlepšení péče o děti s chorobami uropoetického traktu sehrály tzv. dětské nefrologické poradny/ambulace, které se objevily poprvé již v polovině 60. let při dětských lůžkových odděleních. Jejich průkopníkem byl Dr. L. Mendl, pozdější dlouholetý primář léčebny pro choroby ledvin a močových cest u dětí v Mariánských Lázních (Miramonte). Přispěly ke zvýšení znalosti problematiky na okresních i krajských úrovních, v dnešní situaci ale jejich význam klesá, komplexní diagnostiku a léčbu zajišťují personálně i technicky lépe vybavená pracoviště univerzitních resp. IPVZ klinik. Činnost ústavu Miramonte byla bohužel v poslední době ukončena, jeho aktivity ale naštěstí pokračují v rámci léčebny v Kynžvartě, kam se přesunula poslední primářka Miramonte MUDr. D. Nečasová.

Náhradní léčba u selhání ledvin u dětí v bývalém Československu

Dialyzačně- transplantační program byl u nás zahájen s určitým zpožděním, prof. Poláček totiž nebyl za tehdejší situace přesvědčen, že je třeba děti s chronickým selháním ledvin léčit (tehdy se jednalo o poměrně primitivní léčbu hemodialýzou s neuspokojivými výsledky a řadou komplikací). Vzhledem k rozvinutí dialyzační techniky a výsledkům na zahraničních pracovištích ale pracovníci I. dětské kliniky Jan Janda a Jiří Kreisinger s dalšími spolupracovníky – dětskými sestrami- zahájili přípravu chronického dialyzačně- transplantačního programu. To bylo umožněno delšími stážemi na domácích dialyzačních střediscích pro dospělé (lékařský a sesterský personál I. dětské kliniky v Motole se např. školil na umělé ledvině na středisku u prof. Válka na Strahově), ale i kratšími pobyty na zahraničních střediscích (Berlin, Hannover, kde se školili lékaři i dětské sestry). Děti se začaly dialyzovat v Praze v roce 1980, ale první dětské dialýzy proběhly již dříve v Bratislavě, zásluhu na tom měli pediatrii ve skupině tehdejšího docenta Miroslava Šašinky z bratislavské dětské kliniky. Ten měl velkou podporu urologické kliniky pro dospělé (prof. Zvara), v Bratislavě se ale později nepodařilo systematicky rozvinout funkční dětský transplantační program. Několik prvních transplantací ledvin v ČR u dětí bylo realizováno od roku 1977 v pražském IKEM, kde však nebylo k dispozici komplexní pediatrické zázemí. Proto po dohodě s tehdejším docentem Kočandrem byl dětský transplantační program přenesen do Fakultní nemocnice v Motole, kde se pak ujal po chirurgické stránce transplantací od roku 1981 MUDr. Jaroslav Špatenka z motolského dětského Kardiocentra, zprvu za pomoci Doc. Kočandrlého. Transplantační program se rozvíjel pomalu, ale první výsledky byly nad očekávání dobré. Dětské středisko v Motole těžilo tehdy i z relativně dobře fungující organizace Intertransplant, takže někteří naši pacienti dostali štěp ze střediska v tehdejší NDR. Brzy se ukázalo, že pro zajištění péče o děti se selháním ledvin nestačí v Československu jedno dialyzační středisko a tak vzniklo centrum pro dětskou dialýzu na II. dětské klinice v Brně- Černých Polích (pozdější profesor Zdeněk Doležel, MUDr. Jiří Štarha, MUDr. Dana Dostálková a v Ostravě (MUDr. Michal Hladík, MUDr. Tomáš Zaoral). Transplantace dětských ledvin se provádějí u všech dětí z ČR v motolském středisku, vedoucím programem je Doc. MUDr. Tomáš Seeman. Výsledky dialyzačně- transplantačního programu jsou referovány pravidelně na výročních pracovních dnech, jsou zcela srovnatelné s pracovišti ve vyspělých zemích. V roce 2007 přestoupil počet dětských transplantací v Motole 200 pacientů.

Pracovní skupina dětské nefrologie při České pediatrické společnosti

V roce 1980 zorganizovali Miloš Velemínský a Jan Janda první setkání dětských nefrologů v Třeboni, tehdy věnované infekci močových cest. Od tohoto roku se pak již pravidelně konala výroční zasedání Pracovní skupiny dětské nefrologie, vžilo se označení Pracovní dny dětské nefrologie (PDDN). V roce 2007 se připravuje již 28. PDDN, ke kterým jsou vydávána abstrakta prezentovaných prací paralelně v češtině i angličtině. Pracovní skupina vede svou webovou stránku na serveru České pediatrické společnosti (www.cpsjep.cz/cz/skupiny/nefrologie/index.htm), kde je řada zajímavých i důležitých informací, doporučení k diagnostice a léčbě, atd..

Publikace pediatriů o onemocněních ledvin a močových cest

První jednoduchou monografii o onemocněních ledvin u dětí sestavil asistent I. dětské kliniky na Karlově MUDr. Roman Gostof, vyšla v roce 1958 pod názvem Ledviny u dětí. V roce 1975 vyšla pak Poláčková monografie Dětská nefrologie, která byla první podrobnější učebnicí této subspecializace. Další monografie věnovaná subspecializaci publikovali v roce 1978 Miloš Velemínský a Jan Janda (Infekce močových cest u dětí. a jejich včasná diagnostika), v roce 1988 vyšla Švorcova monografie (Jiří Švorc a spol.- Dětská nefrologie), v roce 2000 monografie Květy Bláhové a spol.- Hemolyticko uremický syndrom. V roce 2006 pak vybrané kapitoly dětské nefrologie (Jan Janda a spol.- Dětská nefrologie). Aktivnější byli v tomto smyslu slovenští kolegové, když Miroslav Šašinka se spolupracovníky sestavili velmi podrobnou monografii o více než 700 stranách, která vyšla poprvé v roce 1985 (Nefrológia detí a mladistvých). Čeští pediatričtí nefrologové pak přispěli svými kapitolami do monografií vydávaných nefrology internisty (např. v roce 2000 monografie Sulková a spol.: Hemodialýza, Vladimír Teplan a kolektiv: Praktická nefrologie vydaná v roce 2006, Vladimír Teplan, Eliška Běbrová, Jan Janda: Infekce močových cest. V mezinárodních monografiích a v oficiální publikaci ESPN Handbook of Paediatric Nephrology se uplatnily kapitoly dalších českých nefrologů (Janda, Feber, Seeman, Dušek, Kolský, Kolská, Doležel, Špatenka, Pekárková, Hla-

dík, ze Slováků pak další (Šašinka, Podracká, Kovacs, Lehocká a další). Někteří čeští dětské nefrologové uplatňují své práce v poslední době i v mezinárodních periodících, přehled těchto impaktovaných publikací vyvěsíme na webu pracovní skupiny.

Česká a slovenská dětská nefrologie a mezinárodní společnosti dětské nefrologie

Při omezených kontaktech se zahraničím a obtížemi se získáváním recentní literatury po roce 1948 se naši pediatrii přece jen snažili udržovat kontakty s kolegy, kteří budovali obor dětské nefrologie nejen v rámci bývalého socialistického bloku, ale i na západě. Důležitou roli zde sehrály kontakty s bývalou NDR, která těžila z toho, že jejich kolegové z NSR byli velmi vstřícní a ochotně navštěvovali akce v NDR, když opačná cesta byla vyloučena, možnost účastnit se jejich akcí byla pro pediatriy socialistických zemí ale velice omezená. Přesto se podařilo, že jeden z prvních Annual Meetings se konal v bývalém Československu (ESPN- Annual Meeting, Vysoké Tatry, 1973, místní organizátor tehdejší přednosta dětské kliniky v Košicích profesor Ferdinand Démant). V rozvoji dětské nefrologie na východě, tedy i v Československu, sehrály důležitou roli symposia dětské nefrologie socialistických zemí. S touto iniciativou přišli kolegové z NDR (prof. Petr Grossmann, přednosta berlínské univerzitní kliniky Berlin- Charité). První takové symposium se konalo v bývalé NDR ve východoněmeckém Eisenachu v roce 1977 a bylo bohatě navštíveno západními dětskými nefrology. Byla to vítaná příležitost navázání osobních kontaktů s těmito kolegy, které jsme znali jen podle jména. Další podobná symposia proběhla pak v Bratislavě (organizátor Miroslav Šašinka) a v Moskvě. Poslední setkání před rokem 1989 se konalo ve Varšavě, poznamenané již tím, že si Poláci v rámci této akce uspořádali polsko-americký meeting dětských nefrologů. Po revoluci v roce 1989 se samozřejmě naskytla řada příležitostí rozšířit kontakty se Západem a to také bylo dobře využito. Řada mladých pediatriů dostala příležitost dlouhodobých stáží na renomovaných zahraničních pracovištích, především v Německé spolkové republice (Univers.-Kinderklinik Heidelberg, Klinik der Medizinische Hochschule Hannover, Hopital Herriot Lyon, Univers.-Kinderklinik Jena, Ottawa v Kanadě, atd.). Dlouhodobé pobyty vyústily pak v navázání trvalejší spolupráce na společných mezinárodních kooperativních studiích, společných publikacích v renomovaných žurnálech, ale i významné podpoře technického vybavení tehdy jediného dětského dialyzačního střediska v celém Československu a později ČR v Praze v Motole.

Na západě byla francouzskými a britskými pediatriy v roce 1967 založena skupina European Society for Paediatric Nephrology (ESPN), první setkání organizoval prof. Gavin Arneil ve skotském Glasgow. Od té doby byly organizovány výroční kongresy ESPN. Uznáním úrovně české dětské nefrologie byl i fakt, že 33. kongres ESPN byl připraven místními organizátory v Praze v roce 1999. Byla to velice úspěšná akce s rekordním počtem účastníků, konala se na Žofíně. ESPN má dnes skoro 500 členů ze 43 zemí. Výročních kongresů se účastní okolo 600- 700 dětských nefrologů, samozřejmě i ze zemí mimo Evropu. Z českých a slovenských nefrologů byli ve výboru ESPN Jan Janda a László Kovács. Teprve v roce 1971 vznikla organizace International Pediatric Nephrology Association (IPNA), sdružující celosvětově dětské nefrology. Její zasedání se konají každé tři roky, účastní se i přípravy kongresů ESPN. IPNA má asi 1600 členů ve více než 100 zemích, vydává renomovaný impaktovaný žurnál Pediatric Nephrology, kde se v posledních letech daří i českým dětským nefrologům publikovat výsledky našich prací.

Uznání subspecializace dětské nefrologie v Evropě a u nás

V Evropě byla v 90. letech administrativně dětské nefrologie uznána jako subspecializace v rámci základního oboru dětského lékařství. ESPN vytvořila curriculum dětského nefrologa, které definuje nutné postgraduální vzdělávání zájemců. Tito by se měli napřed stát „plnokrevnými“ pediatriy a teprve pak absolvovat na akreditovaných pracovištích příslušné stáže, samozřejmě i tam, kde se systematicky zajišťuje péče o děti a dorost s poruchami funkce ledvin. Jak již bylo shora uvedeno, eliminační metody u dětí jsou u nás dostatečně zajištěny na motolském, brněnském a ostravském pracovišti, při počtu 10 milionů obyvatel stačí potřeby transplantací ledvin u dětí zajistit transplantační centrum v Motole, kde se provádí 10-15 transplantací ročně. Na dalších univerzitních klinikách, kde jsou alespoň dvojčlenné teamy profilovaných dětských nefrologů může probíhat část stáží. Vzhledem k očekávanému zájmu o atestaci v rámci dětské nefrologie (1-3 zájemci o kompletní curriculum ročně) nebude problémem školení zajistit především na uvedených třech pracovištích. Lze očekávat postupnou redukci okresních dětských nefrologických poraden/ambulancí, jejich aktivity musí co nejdříve převzít praktičtí lékaři pro děti a dorost, tak jako je tomu ve všech vyspělých státech.

Zájemci o absolvování curricula dětské nefrologie se mohou již běžně hlásit u Dr. Kolského na Katedře pediatrie IPVZ v Krči a jejich atestace bude probíhat dle nové vyhlášky po absolvování předepsaných stáží. Atestace se uznává automaticky těm kolegům, kteří absolvovali již dříve atestaci na Katedře nefrologie IPVZ v Krči.

Toto sdělení bude zprvu vyvěšeno na webové stránce naší pracovní skupiny, aby je kolegové mohli ještě doplnit, resp. korigovat před publikací v časopise Česko-Slovenská pediatrie.